

באיסורא אתא לידיה / נא:

תוכן

- א. מהלך הסוגיא והקשיים בה
- ב. שיטות הראשונים בסוגיא
- ג. שיטת המהר"ל

א. מהלך הסוגיא והקשים בה

איתא בגמ' :

"איתמר יאוש שלא מדעת אביי אמר לא הוי יאוש ורבא אמר הוי יאוש בדבר שיש בו סימן כולי עלמא לא פליגי דלא הוי יאוש ואף על גב דשמעיניה דמיאש לבסוף לא הוי יאוש דכי אתא לידיה באיסורא הוא דאתא לידיה דלכי ידע דנפל מיניה לא מיאש מימר אמר סימנא אית לי בגויה יהבנא סימנא ושקילנא ליה".

הגמ' אומרת, כאשר מצא אדם אבידה ויש בה סימן ובעצם התחייב במצות השבת אבידה, ולאחר מכן התייאשו הבעלים מהחפץ, אזי בין לאביי ובין לרבא אינו מועיל היאוש.

מנמקת הגמ' דבריה בכך שהחפץ הגיע לידו באיסור, ולכך לא יכול לזכות בחפץ, כך נראה באופן פשוט.

לכאורה יש לתמוה בתרתי :

ראשית על לשון הגמ', הרי אנו עוסקים באדם שמצא אבידה אשר יש בה סימן וחלה עליו מצוות השבת אבדה, א"כ הכיצד אומרת הגמ' שהגיע הדבר אליו באיסור, אדרבא, לא זו בלבד שהוי בהיתר מצד רצונו לקיים המצווה, אלא אף מחויב בכך משום הלאו דלא תוכל להתעלם¹. עוד יש לשאול, מה אכפת לי שהחפץ בא לידו באיסור, הלא כעת לאחר שנתייאשו ממנו הבעלים ובפשטות פקעה ממנו מצות ההשבה, יזכה בו המוצא ומדוע החיסרון שנוצר לפני יאוש הבעלים שייך גם אחר יאושם, וממילא מונע את הזכייה בחפץ.

ב. שיטות הראשונים בסוגיא

הריטב"א (ד"ה כי פליגי) אכן התייחס ללשון הגמ' "באיסורא אתא לידיה" ומסביר שאין הכוונה שהחפץ הגיע אליו בצורה אסורה שהרי חייב ליטלו, אלא הכוונה היא, כאשר מצא חפץ עם סימן ונטלו הרי מחויב להחזירו לבעליו ונחשב כאילו הוא ברשות הבעלים.

כביכול נטילת החפץ נעשתה בשעת איסור כיוון שבאותו הרגע צריך להחזירו ואינו שלו, וז"ל :

"ולאו באיסורא ממש שהרי לא נתכוון לגזול וחייב הוא ליטלה כיון שיש בה סימן אלא בשעת

איסור קאמרינן כלומר דכי אתא לידיה ברשות בעלים קיימא וכנוטל מידם דמי".

¹ וכלשון הקצוה"ח: "כיון דבאיסורא לא הוי אלא בגזילה ממש דגזול בידים אבל אבדה לעולם חשיב בהיתרא אתי לידיה".

שיטת התוס'

הסבר אחר לדבר מצינו בתוס' ב"ק (סו. ד"ה הכא) וז"ל:

"דבמציאה נמי נהי שלא היה קונה לעניין זה שלא יצטרך להשיב ולהפטר לגמרי הואיל וכבר

נתחייב בהשבה מ"מ היה קונה לעניין זה שלא יתחייב לשלם כי אם דמים".

בעקבות דברי הגמ' אשר משווה בין מקרה של יאוש בגזל לאחר שהגיע החפץ לידו, לבין יאוש באבידה לאחר שהגיע החפץ לידו, כמו בנידו"ד, נזקק תוס' לחדש שאמנם קונה החפץ הספציפי שמצא, אך מ"מ אינו נפטר מחיוב ההשבה אשר חל עליו ולענין זה אינו קונה החפץ.

התוס' א"כ מייירי במקרה שלנו שבו הגיע חפץ עם סימן לידי המוצא ולאחר מכן התייאשו הבעלים². לדבריהם נראה דצריך לומר, שכוונת הגמ' איסורא אתא לידיה שונה מדברי הריטב"א דלעיל. משמע שה'איסורא' הוא חיוב השבת אבדה ולא תיאור מצב כפי שמשמע מהריטב"א, כלומר ברגע שהגביה המציאה הרי נתחייב במצווה הנ"ל ושוב אינו נפטר ממנה אף לאחר יאוש הבעלים ונותר עליו חיוב תשלומי אותה האבדה.

על פי דברי תוס' אלו אין מקום אף לשאלתנו השנייה.

עיקר חידושם של התוס' כאמור הוא שהחפץ עצמו קנוי למוצא על אף שאינו נפטר מחיוב התשלומין, וא"כ באמת אין ה'איסורא' מונע את הזכייה בחפץ.

לעומת זאת יש לעיין בדעת הריטב"א מה יסבור בעניין זה.

שיטת הרמב"ן

לשם כך נביא את דברי הרמב"ן (כו. ד"ה עובר בכולן) וז"ל:

"...ה"מ שנטלה ע"מ להחזירה שכיון שנתחייב בהשבה וחל עליה מצות השב תשיבם לא פקע לעולם מיניה ביאוש, שאם לא כן כל אבידה מותרת אם לא באו בעלים מיד שהרי נתיאשו, ודין הוא מפני שנעשית ידו כיד בעלים ושומר של בעלים הוא הילכך לא קני לה לעולם ביאוש שאח"כ".

הרמב"ן לכאורה בתחילת דבריו מביא את היסוד שמצינו בתוס'. ברגע שאדם התחייב בהשבה תו לא פקע חיוב זה, אלא שמוסיף הרמב"ן שמכח זה נעשה שומר של הבעלים ולכך אינו קונה החפץ לעולם. ממילא לדבריו יוצא, שהאיסור גורם לכך שאינו יכול לזכות בחפץ לעולם, בהנחה כמובן שאינו פוסק מלהיות שומר אבידה.

וכן מצינו שכותב הריטב"א להדיא בראש דבריו "וכיון שבשעת נטילה לא זכה הרי ידו כיד הבעלים וכנפקד שלהם שאין יאוש מועיל בו".

תוס' עצמם אינם ממשיכים כביכול לצעד הנוסף שכתבו הרמב"ן והריטב"א שבו המוצא נהפך להיות שומר של הבעלים, אלא נעצרים בשלב הראשוני בו מתחייב המוצא במצות השבת אבדה³. ולקמן ננסה לברר במה נחלקו.

² בהמשך דברינו נדון ביתר הרחבה בעיקר דברי התוס' כאן.

³ הרעק"א כתב דיתכן וגם התוס' מודו לסברת הרמב"ן דהיכא דנעשה שומר עבור הבעלים לא שייך יאוש עיי"ש בדבריו.

נפקא מינות בין השיטות

כאמור לעיל מצינו נפקא מינה בין השיטות האם נקנה גוף החפץ אחר היאוש או לא. **האמרי משה** (סי' ל"ז אות ב') הביא נפקא מינה נוספת בין השיטות, באם אדם אחר נטל את האבדה מיד המוצא לאחר היאוש, דלהרמב"ן צריך להחזיר כיון דלא חל היאוש כלל, אך לתוס' אי"צ להחזיר דרך המוצא נתחייב בהשבה⁴.

בירור שיטת הרמב"ן

והנה מצינו בדברי הרמב"ן [מלחמות י"ד: וז"ל:

"היכא שנטלה בתורת אבידה ולא ע"מ לגוזלה קודם יאוש א"א לקנותה ביאוש מפני שידו כיד הבעלים ושומר שכר שלהם הוא הילכך לעולם אינה נקנית ביאוש הואיל וישנה ברשות הבעלים".

ראשית, יש לשים לב שכאן הרמב"ן אינו מזכיר את ענין חיוב ההשבה אלא רק את התוצאה מכך והיא שנעשה שומר של הבעלים, ונדמה שזוהי כונתו בחידושו "ודין הוא..." שהבאנו לעיל דמכיון שאין היאוש פוקע ממילא נעשה שומר על האבדה.

שינוי נוסף אשר מופיע בדבריו במלחמות, הוא לגבי סוגו של שומר האבדה.

כאן כותב שהינו שומר שכר לעומת חידושו שאינו מפרט אלא כותב בלשון סתמית "שומר"⁵.

המחנ"א (קניין חצר סי' ח) אכן דייק כלשון הרמב"ן במלחמות וביאר כוונתו.

רק ש"ש שהוא כפועל וידו כיד בעל הבית בזה לא מהני יאוש אבל בש"ח לא חשיב שהחפץ הוא ברשות הבעלים ומועיל יאוש עיי"ש.

אמנם, **הפרי יצחק** (ח"יב סי' ס"ה) תמה עליו, שהרי הגמ' בב"ק (נ"ז). אומרת בדעת אב"י ששומר אבידה הוא כש"ח, ולפי טענת המחנ"א יש לו לזכות באבדה ומפורש בסוגיתנו שאינו מועיל שהרי באיסורא אתא לידיה, אלא על כרחך דמה שכתב הרמב"ן דש"ש הוא לאו דוקא אלא כיון דקיי"ל דהוי ש"ש נקט האי לישנא⁶.

בהבנת סברת הרמב"ן

בתורף דברי הרמב"ן יש לחקור, מדוע באמת אין מועיל יאוש הבעלים וממילא אינו יכול לזכות בהחפץ, ומה בכך שנעשה שומר שלהם וידו כידם.

ואכן מצינו בזה מחלוקת חשובה באחרונים אשר מסתעפת לשאלה האם אדם יכול להתיאש מחפץ אשר נמצא ברשותו וכדלהלן.

הסבר א'

ההבנה הפשוטה בדברי הרמב"ן היא, ברגע שנעשה המוצא לשומרו של המאבד הרי הוא נחשב לרשותו, ממילא סובר הרמב"ן דלא שייך דין של יאוש בדבר אשר נמצא תחת רשותו של אדם וכלשונו "הלכך אינה נקנית ביאוש הואיל וישנה ברשות הבעלים".

⁴ האמרי משה עצמו למסקנה מפקפק בנפק"מ זו, ור"ל דגם התוס' מודו בהכי לרמב"ן עיי"ש בדבריו.

⁵ וכן משמע מהרמב"א שכתב שהוי כנפקד של הבעלים.

⁶ ועוד עיין בחי' ר' שלמה היימן (כתבים סי' יב).

הסברא לכך ברורה, דזהו מעין אגן סהדי דאין הוא מתיאש מן החפץ שהרי הוא בידו ומזומן אצלו וכמו שנאמר שאדם מתיאש מארנק הנמצא בכיסו דזה ודאי אינו שייך.

כך אכן למד **הקצוה"ח** (ח"מ רנט, ב), בריש דבריו אלא שמקשה על כך ממספר מקומות בש"ס אשר מוכח מהם שאדם יכול להתיאש מדבר אשר נמצא ברשותו שלו עיי"ש.

מכורח קושיות אלו נדחק בעל הקצוה"ח ומבאר דודאי סבירא ליה להרמב"ן דמועיל יאוש ברשות⁷.

ביאורו השני שעומו נשאר למסקנה, נראה שתום מעט⁸ דמשמע ממרוצת לשונו שהחסרון הוא ביאוש של המוצא, שאינו מועיל, ממילא אין כאן יאוש של הבעלים, וצריך להבין מנין שאנו מתייחסים כלל ועיקר לדעתו ומחשבתו של המוצא, וצ"ע.

ונראה לומר בכוננתו גדר מחודש בשומר אבדה.

המוצא מציאה אינו כסתם רשות של הבעלים כמו חצרו וכדו' אלא יש בו צד בעלותי, כלומר המוצא נכנס תחת הבעלים לדברים מסוימים, ביניהם דעתו בנוגע ליאוש, וא"כ לא די בכך שבעל האבדה מתיאש מאבדתו אלא גם המוצא שכעת יש לו חלק בבעלות על החפץ, צריך לפעול ביאוש, ואת"ל שהשומר נמי מיאש וממילא אין יותר דעת בעלים שלא התייאשה, זה אינו, דהרי מוכח לן שהאבדה תחת ידו של המוצא וודאי שאינו מתיאש וכל כונתו היא רק בכדי לזכות בהחפץ⁹.

הסבר ב'

הנתה"מ (שם, ס"ק א) נוקט כהו"א שמביא הקצוה"ח, דא"א להתייאש מחפץ הנמצא ברשותו של אדם, ואף דוחה את ראיותיו ומבסס דבריו עיי"ש.

הנתה"מ מעלה סברא לדבריו דלא ריבתה תורה יאוש אלא רק גבי אבידה וזה לאו שמיה אבידה.

עוד מוסיף שם דלא גרע משלוחו והוי כאילו שלוחו משמרה ולאו שמה אבידה ולא מהני יאוש.

יתכן שבנקודה זו יחלוק הקצוה"ח ויסבור שמהתורה יאוש מועיל בכל דבר אשר יש לאדם זיקה אליו מבחינה ממונית ואי"ז משנה אם הוי ברשותו או לא, אלא עצם הבעלות מאפשרת את היכולת להתייאש מן החפץ.

הסבר ג'

כיוון נוסף שאפשר לומר בדעת הרמב"ן הוא, דס"ל שהוי יאוש בטעות ומשו"ה אינו מועיל יאושם של הבעלים¹⁰. כלומר, הבעלים סבור שהחפץ אבוד ממנו ואין יכול להשיגו יותר אך זאת מכיון שאינו יודע שפלוני מחזיק עבורו את אבדתו, וברור הדבר שאילו היה יודע שזוהי התמונה האמתית לא היה מתיאש בשום פנים ואופן שהרי יש לו סימן בדבר.

בעל **האור שמח** בחידושויו על מסכתין (ב"מ כו :) וכן **האמרי משה** (סי' לו סק"י) למדו כך ברמב"ן.

ואפ"ש"ל עוד בהסבר הדבר מעין מה שכתב הנתה"מ, שגדר יאוש התחדש רק במקרה שהחפץ נחשב לאבוד מבחינת המציאות ולא מההסתכלות המוטעית של הבעלים.

ביתר עומק וחידוד להבנת מהות יאוש בטעות איתא בחידושויו של **הגרש"ש** (ב"מ סי' כ) :

⁷ בתנאי כמובן שלא הגיע החפץ לחצרו שאז קנתה לו חצרו וכמו שכתב הרמ"א בסי' רסח ס"ג ע"ש.

⁸ "דכיון דהשומר אינו מיאש שהרי הוא תחת ידו וידו כיד הבעלים א" יאוש דבעלים לא מהני".

⁹ יסוד זה ניתן להוכיח מסוגיות ריש פרק המפקיד ואכ"מ.

¹⁰ יודוע באחרונים לתלות דבר זה במחלוקת התוס' וירושלמי.

דלכאורה בכל אבדה ישנו שמץ של יאוש בטעות מחמת שחסרים לאדם המאבד נתונים ואמצעים לאתר את מבוקשו, ומה יתרון יש בחפץ אשר נמצא ביד אדם שמצאו וראה שיש בו סימן לעומת כל אבדה אחרת.

מחדש הגרש"ש דדבר שהוא תח"י ומצוי לפניו ואפילו אם אינו תח"י אלא שמור ע"י אחרים, אזי אדם כזה גם אם מתיאש הריהו כשוטה שישנו חסרון בדעתו.

ביסוד מח' הראשונים

עוד יש להבין במה נחלקו התוס' והרמב"ן. ואפשר לומר בכמה דרכים ע"פ ההסברים דלעיל:

דרך א'

ע"פ הסבר הנתה"מ יתכן ובזה גופא נחלקו.

דהיינו, הרמב"ן סובר שלא מועיל יאוש ברשות ולכך אינו קונה החפץ, ואילו התוס' סברי דאפשר להתייאש מחפץ הנמצא ברשות בעליו ולכך המוצא זוכה בחפץ לאחר יאוש הבעלים אלא שנשאר עליו חיוב תשלומין גרידא.

דרך ב'

ע"פ הסבר הקצוה"ח כפי שהוספנו לבאר בכוונתנו לעיל, נראה לומר שהתוס' לא מקבלים חידוש זה שהמוצא נהפך להיות כבעלים לעניין היאוש וממילא אין בעיה לומר שיזכה בחפץ לאחר היאוש שהרי הוא ללא בעלים.

דרך ג'

כך גם ע"פ הסברו של בעל האמרי משה דהרמב"ן סובר שיאוש בטעות לא מהני.

תוס' פליגי על מושג זה וס"ל שאף יאוש בטעות מועיל. ראיה לכך שאכן תוס' נוקטים שיאוש בטעות מועיל, מדברי תוס' עצמם (כא: ד"ה אלו). תוס' מקשים וז"ל:

"וא"ת כריכות אי דרך נפילה היא א"כ אינו יודע היכן נפלו וברשות היחיד אמאי צריך להכריז הא מתייאש שסבור ברה"ר נפלי".

הרי דסבירא להו בהדיא שאע"פ שהבעלים טועה במחשבתו וחושב שהחפץ נפל ברה"ר ואין הדבר כן בפועל, נחשב הפץ למיואש ואין חיוב הכרזה, א"כ אזלי התוס' לשיטתם בסוגיתנו וק"ל¹¹.

דרך ד'

ננסה להעלות דרך נוספת ביסוד מחלוקתם.

יתכן ונחלקו בגדר יאוש, האם אנו בוחנים את האדם בעל האבדה, באם התייאש אם לאו, או דלמא היאוש הינו דבר אוביקטיבי והוא נבחן על פי מצבו של החפץ, כלומר עד כמה אבדה זו שייך בה אופן זיהוי ושאיכות ממונית.

התוס' סברי שהיאוש נמדד כביכול בגברא, בבעלים, לכך אדם שהרים אבדה ובה סימן ולאחר מכן נתיאשו בעליה הרי היאוש פועל מצד הבעלים אע"פ שהסימן בחפץ נותר במקומו, ממילא הותרה האפשרות לזכות באבדה.

¹¹ יש לבאר את צדדי המחלוקת בהבנת יאוש בטעות ואכ"מ.

אך הרמב"ן וסיעתו סברי דלא מספיק שהאדם מתיאש מחפציו וממונו אלא יש לברר האם החפץ הוא בר הכי שנכנס לסיווג של דבר המיואש.

הלכך במקרה שהאבדה בעצמותה אינה מיואשת שהרי יש בה סימן מובהק שעל פיו יכולים בעליו לקבלו, אין שייך מושג של יאוש ולא הותרה רצועתו לכל מאן דבעי שיזכה בו¹².

ג. שיטת המהר"ל

המהר"ל בספרו באר הגולה (באר השני עמ לב ד"ה וכל), מסביר באריכות הכיצד יכול אדם לקחת חפץ אשר שייך לזולתו ואפילו במקרה שנתייאשו בעליו ממנו, שהרי דבר זה הוא נגד הסברא הפשוטה וכמו שכותב וז"ל:

"ודבר זה נראה לבני אדם רחוק שיקח אדם את שאינו שלו והוא לא עמל ולא טרח ויחמוד ממון אחר ודבר זה אינו לפי דת הנימוסית, כי דת הנימוסית מחייב להחזיר האבדה אף אחר יאוש בעל האבדה מן האבדה".

אלא מסביר המהר"ל יסוד בהסתכלות על המציאות דרך התורה וכך ממשיך :

"יוכל זה כי דברי חכמים ע"פ התורה, שכל דברי תורה משוערים בשכל וכאשר ראוי לפי השכל כך ראוי לעשות, וכמו שאמרה תורה 'ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכן ובינתכם וגו', ואינו דת נימוסית מניח הדברים לפי הסברא ולפי המחשבה, והתורה שכלית לגמרי ואין התורה פונה אל הסברא.

ומפני שהממון של אדם אינו עצם מעצמו ובשר מבשרו רק הוא קנינו אשר הוא שייך לאדם, ולפיכך כאשר נאבד הממון ממנו שאין הממון ברשותו כי כל אבידה הממון יוצא מתחת רשותו, הרי הממון עצמו אינו ברשותו וגם דעתו אין עליו שנתייאש והוציא את הממון מליבו, הרי דבר זה אינו עוד ממנו כלל שאינו ברשותו וגם אינו בדעתו והוא הפקר גמור, ולכך כאשר מתייאש מן הדבר ומוציא הממון מדעתיה אינו עוד ממון שלו. לכך אמר שאם הניח כלי בביתו וסבר שאבד ונתייאש מליבו כמה שנים ומצא אדם אותו הכלי אינו למוצאו לפי שהכלי הוא ברשות הבעלים ואינו יוצא מרשותו.

ולכך אם יצא מרשותו שנאבד ולא הוציא אותו מדעתו שלא נתייאש הרי הוא עדיין קנינו וממונו נחשב ולא זכה בו המוצא אותו".

המהר"ל מגדיר שבכדי שחפץ יחשב למיואש ויוכל המוצא לקחתו צריכים אנו ב' תנאים :

א. החפץ אינו ברשותו.

ב. אין דעתו על החפץ.

ואלו ב' התנאים הם בעצם דברי הקצוה"ח והנתה"מ שנחלקו בדעת הרמב"ן.

הנתה"מ כפי שהבאנו סובר שכל עוד החפץ נמצא ברשות הבעלים לא שייך בו יאוש וכמו בתנאו הראשון של המהר"ל, ואילו הקצוה"ח נקט כתנאי השני, דמכיון שהמוצא ישלו חלק בעלותי וכפי

¹² יסוד לדבר מביא הגר"י אברמסקי בספרו חזון יחזקאל בביאור שיטת הרמב"ם בדין זוטו של ים עיי"ש.

שבארנו ומוכח לך שאינו מוציאו מדעתו שהרי רוצה לזכות בו, א"כ לא נשלם תנאי זה ואינו קונה החפץ, אלו ואלו דברי אלקים חיים.

נסיים בדבריו הנפלאים והמסולאים מפז :

"ומזה נלמוד ענין הממון ומדריגתו שלא יעשה בממון כאילו היה גופו ונשמתו, שהרי כאשר אינו עם האדם אין לו חלק בו, ולכך כאשר האדם מסתלק מן העולם ואינו אצל ממונו אין מלוין אותו כסף וזהב, אבל תורה ומעש"ט מלוין אותו והם עם האדם לא יסורו ממנו".

מוסיף עוד המהר"ל שכל דברינו אלו הם כפי שהדין מורה לעשות אך אדם אשר רוצה לנהוג לפני משורת הדין והחזיר אבדת חברו אף לאחר שנתיאש הבעלים ממנה ואין כבר מצות השבת אבדה, הרשות בידו ואף יותר מכך וכפי צחות לשונו :

"ואם יאמר האדם דסו"ס יש להחזיר האבדה מצד הראוי כדי שלא יגיע היזק לחבירו הלא דבר זה אמרו שיש להחזיר האבדה אף לאחר יאוש בעל האבדה לא מצד החיוב כי מצד החיוב אין צריך כמו שהתבאר רק מצד החסד, והוציאו דבר זה מן הכתוב שנאמר והודעת להם הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו, שיש לאדם לעשות לפני משורת הדין ולא יעמיד את דבריו על הדין וזה מצד שראוי לעשות חסד. ובזה התורה שלימה בתכלית השלימות, שהיא תורת אמת מה שהוא מחיב לפי השכל, וגם לימדה התורה לעשות הטוב והחסד מה שראוי לעשות מצד החסד עד שלא תחסר כל בה ועם התורה האמת והשלום". אמן וכיה"ר.